

Temanotat

Gambia: Ekteskap og skilsmisse – sosiale og juridiske forhold

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og politidepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2011

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgaten 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: mail@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Gambia: Ekteskap og skilsmisse – sosiale og juridiske forhold**

SUMMARY

Getting married is an integral part of adulthood in the Gambia. A large majority of Gambians marry according to traditional rites, and register such marriages as Muslim marriages. Only a minority of the population have Christian or civil marriages. Men who are married according to traditional/Muslim rites often have several wives, and both divorce and remarriage are common phenomena. Different kinds of marriage and divorce are regulated under different laws. Registration of marriages and divorces is not compulsory. Muslims may marry by proxy. Women generally marry early, near 50 % before the age of 18, and young women often have little influence over the choice of spouse.

SAMMENDRAG

Det å bli gift er uløselig knyttet til det å bli regnet som en ordentlig voksenperson i Gambia. Det store flertall av befolkningen gifter seg etter tradisjonell skikk, og får ekteskapene sine registrert som muslimske ekteskap. Et mindretall gifter seg borgerlig eller kristent. Menn som er tradisjonelt/muslimsk gift har ofte flere ektefeller, og både skilsmisse og gjengifte er vanlig. Det gjelder ulikt regelverk for ulike typer ekteskap og skilsmisse. Det er ikke påbudt å registrere ekteskap eller skilsmisse. Stedfortrederekteskap er mulig for muslimer som gifter seg tradisjonelt. Kvinner gifter seg gjennomgående tidlig, nær halvparten før de har fylt 18, og unge kvinner har ofte liten innflytelse over valg av ektefelle.

INNHold

1. Innledning	6
2. Sosiale forhold rundt ekteskap	6
2.1 Ekteskapets sentrale stilling for voksne gambiere.....	6
2.2 Ekteskapstradisjoner.....	6
2.2.1 Alder ved første ekteskap.....	7
2.3 Flergifte	8
2.4 Skilsmisse og gjengifte.....	9
2.5 Ekteskap mellom gambiere og europeere.....	9
3. Juridiske forhold rundt ekteskap og skilsmisse	10
3.1 Ekteskapslovgivning.....	10
3.1.1 Minstealder for ekteskap	10
3.1.2 Tradisjonelle/muslimske ekteskap	10
3.1.3 Borgerlige ekteskap.....	11
3.1.4 Kristne ekteskap	11
3.2 Registrering av ekteskap.....	11
3.2.1 Registrering av tradisjonelle/muslimske ekteskap.....	11
3.2.1.1 Innholdet i attest på registrert tradisjonelt/muslimsk ekteskap	12
3.2.2 Registrering av borgerlige ekteskap.....	13
3.2.3 Registrering av kristne ekteskap.....	13
3.3 Stedfortrederekteskap	13
3.3.1.1 Kan et muslimsk par som giftet seg med stedfortreder(e) gifte seg for andre gang?	13
3.4 Skilsmisseregelverk	14
3.4.1 Skilsmisse – borgerlige og kristne ekteskap	14
3.4.2 Skilsmisse – muslimske ekteskap	14
3.5 Barnefordeling etter skilsmisse.....	15
3.5.1 Parets felles barn	15
3.5.2 Fosterbarn.....	15
3.6 Registrering av skilsmisse	15
4. Tvangsekteskap	16
4.1 Grensedragning mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap	16
4.2 Omfang av tvangsekteskap	16
4.3 Hvem utsettes for tvangsekteskap?.....	17
4.4 Hva kan kvinner gjøre for å unngå tvangsekteskap?	17

4.4.1	<i>Bruk av nettverk for å påvirke beslutning om ekteskap.....</i>	17
4.4.2	<i>Myndighetenes bistand.....</i>	18
4.4.3	<i>Ikke-statlige organisasjoner.....</i>	18
5.	Referanser.....	20

1. INNLEDNING

Dette temanotatet bygger på informasjon fra tilgjengelig forskningsmateriale som omhandler kulturelle forhold rundt familiestruktur, ekteskap og samliv i en vestafrikansk og gambisk sammenheng, og opplysninger innhentet under Landinfos tjenestereise til Senegal og Gambia september-oktober 2010. I etterkant av denne tjenestereisen har Landinfo publisert et tilsvarende temanotat om situasjonen i Senegal (Landinfo 2011) – her finnes mye informasjon som også er relevant for gambiske forhold, siden landene har tilnærmet samme etniske, kulturelle og språklige sammensetning. (De juridiske forholdene er derimot svært ulike, siden landene ble kolonisert av to forskjellige europeiske land, Storbritannia og Frankrike, med svært ulike juridiske tradisjoner.) Dette temanotatet fokuserer først og fremst på kildemateriale fra Gambia, supplert med relevante opplysninger fra en senegalesisk kontekst.

2. SOSIALE FORHOLD RUNDT EKTESKAP

2.1 EKTESKAPETS SENTRALE STILLING FOR VOKSNE GAMBIERE

Som ellers i Vest-Afrika, forventes alle voksne i Gambia å gifte seg og stifte familie. Voksenrollen er nesten uløselig knyttet til det å ha etablert familie, og både menn og kvinner som ikke har stiftet familie og fått barn¹ blir regnet som ”unge”, selv om de har passert 40. Dermed er det uhyre sjelden at folk ikke gifter seg, eller i det minste går inn i ekteskapslignende forhold.²

2.2 EKTESKAPSTRADISJONER

De fleste gambiere gifter seg tradisjonelt, det vil si ekteskap som foregår i henhold til lokale tradisjoner. Tradisjonene som blir beskrevet i denne delen av notatet gjelder primært ekteskap som er første ekteskap for minst én av ektefellene, og som eventuelt blir registrert som ekteskap inngått mellom muslimer. Personer som gifter seg kristent eller borgerlig vil i liten grad følge disse tradisjonene.³

Den norske sosialantropologen Heidi Skramstad understreker at det er stor variasjon innenfor hvordan ekteskapstradisjoner praktiseres i Gambia, men likevel er det noen

¹ Det er imidlertid ikke noe absolutt krav at barna må være egne biologiske barn, barnløse som tar til seg fosterbarn regnes også som voksenpersoner. Det å ta den sosiale rollen som forelder er betydelig viktigere enn å få biologiske barn.

² Se Bledsoe 2002, s. 70-80 for en beskrivelse av hvor sentralt ekteskapelig samliv og barn er i Gambia. Se også første del av Landinfos temanotat *Senegal: Ekteskap, tvangsekteskap og skilsmisse* (Landinfo 2011).

³ Gambias kristne minoritet er liten, og delvis av opprinnelse fra andre afrikanske land (særlig Sierra Leone og Nigeria). Mange av dem forholder seg ikke til de tradisjonene som er viktige for majoritetsbefolkningen.

Folk som gifter seg borgerlig tilhører gjennomgående Gambias øvre samfunnslag. For denne gruppa vil det å gifte seg borgerlig innebære et implisitt valg om ikke å forholde seg til lokale tradisjoner – hadde de vært opptatt av å inngå ekteskap i tråd med tradisjon, ville de sannsynligvis ha inngått et tradisjonelt muslimsk ekteskap.

skikker som er felles for alle tradisjonelt inngåtte ekteskap (Skramstad 2008, s. 90-111):

- Å sende kola-nøtter, det vil si at en mann eller hans familie sonderer muligheten for ekteskap med en jente/kvinne ved å ta kontakt med hennes familie. Hvis kvinnen og/eller hennes familie ikke stiller seg avvisende, innledes nødvendige praktiske forhandlinger om alliansen, inkludert avklaring av brudepris. I denne prosessen er det vanlig at en mellommann er involvert som bindeledd mellom de to familiene.
- Å ”knytte”⁴ ekteskapet, det vil si at representanter for de to familiene inngår avtale om at ekteskapet er inngått. I etterkant av denne seremonien blir det vanligvis arrangert en stor fest.
- Betaling av brudepris, hvor brudgommens familie betaler brudens familie en avtalt pengesum eller mengde varer.⁵
- Bruden flytter inn hos ektemannen, og har med seg brudeutstyret sitt. Også i forbindelse med dette er det vanlig å arrangere fest.

Selve vigselen, det vil si seremonien hvor ekteskapet ”knyttes”, skjer enten i moskeen eller hjemme hos bruden. Under seremonien er bruden *ikke* til stede i rommet, mens brudgommen velger selv om han vil være til stede. Bruden (og eventuelt brudgommen) blir representert av en stedfortreder (*wakil*) – som regel far, et annet mannlig familiemedlem eller en høyt respektert venn av familien.⁶ Dette gjenspeiler at ekteskapet fremdeles ses på som først og fremst en allianse mellom to familier mer enn mellom to individer.

Paret regnes som gift fra tidspunktet hvor ekteskapet er ”knyttet”, selv om brudgommen ikke har betalt brudens familie brudepris ennå, eller bruden ikke har formelt flyttet inn hos ektemannen sin. (Det kan tidvis ta flere måneder og år før hun flytter inn hos ektemannen, for eksempel hvis han ikke har økonomi til å betale brudeprisen. Det forekommer faktisk at paret allerede har flere barn sammen før de flytter sammen.)

Forhandlinger om brudepris behøver ikke være avsluttet for at vigsel kan gjennomføres ved at ekteskapet ”knyttes”, men avtalen om brudepris vil som regel være avklart før bruden flytter inn hos brudgommen (Bledsoe 2002, s. 70).

2.2.1 Alder ved første ekteskap

I en demografisk undersøkelse utført av Gambia Bureau of Statistics i samarbeid med UNICEF i 2005-2006,⁷ kom det fram at 9,9 % av kvinnene var blitt gift før de

⁴ Dette er en direkte oversettelse av mandinka-begrepet *futuusitoo* (Skramstad 2008, s. 99).

⁵ Innenfor islamsk rettstradisjon er medgiften (*mahr*) brudens egen eiendom, og ment som hennes økonomiske trygghet i tilfelle skilsmisse (Schacht 1965, s. 167; Dahl 1992, s. 63-65), men dette praktiseres i svært liten grad av gambiske muslimer.

⁶ Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan (møte i Banjul 4. oktober 2010) opplyser at det ikke er noen formalkrav til hvem som kan representere partene. Det er vanlig at bruden representeres av verge (*wali*), men hun kan også representeres av andre.

⁷ Undersøkelsen er basert på et utvalg av 6175 husholdninger intervjuet i 2005-2006 (GBOS & UNICEF 2007, s. 33).

var fylt femten, og at 48,7 % av dem var blitt gift før de fylte atten. Det er en viss variasjon i materialet, både geografisk og etnisk.

Kvinner gift i Gambia før myndighetsalder, geografisk spredning		
Område	Andel gift før fylte 15 år	Andel gift før fylte 18 år
<i>Urbane områder</i>	8,1 %	35,9 %
<i>Landsbygda</i>	11,2 %	58,1 %
Banjul	5,8 %	29,9 %
Kanifing	7,5 %	31,9 %
Brikama	9,5 %	43,1 %
Mansakonko	12,8 %	58,3 %
Kerewan	18,4 %	47,6 %
Kuntaur	14,1 %	73,5 %
Janjangbureh	8,6 %	68,8 %
Basse	8,4 %	74,8 %
Hele landet	9,9 %	48,7 %

Kvinner gift i Gambia før myndighetsalder, etnisk variasjon		
Etnisk gruppe	Andel gift før fylte 15 år	Andel gift før fylte 18 år
Mandinka	8,9 %	46,3 %
Wolof	9,3 %	44,4 %
Fula	15,0 %	64,4 %
Jola	6,2 %	32,8 %
Serer	9,4 %	31,5 %
Andre etniske grupper	9,1 %	52,8 %

Begge tabeller er generert på basis av data fra GBOS & UNICEF 2007, s. 138.

Menn er gjennomgående eldre når de gifter seg. Blant gifte kvinner mellom 15 og 19 i undersøkelsen var bare 3,5 % gift med en mann som var mellom 0 og 4 år eldre enn dem selv, mens hele 59,4 % var gift med en mann som var 10 år eldre eller mer (GBOS & UNICEF 2007, s. 139).

2.3 FLERGIFTE

Det er utbredt i Gambia at menn har mer enn én ektefelle. Polygyni (flerkoneri) har lange tradisjoner i Vest-Afrika, og siden en mann i henhold til islamsk rett har mulighet til å ha opptil fire ektefeller, er skikken videreført blant gambiske muslimer. I den gambiske demografiundersøkelsen gjort i 2005-2006 var 43,6 % av kvinnene i aldersgruppen 15-49 gift med en mann som hadde minst én ektefelle i tillegg til dem selv. Andelen er større på landsbygda (49,3 %) enn i urbane områder (33,5 %), og høyere blant kvinner uten skolegang (48,3 %) og dem med bare barneskole (35,7 %)

enn blant dem som hadde skolegang utover barneskole (24,5 %). Etnisitet og levestandard ga mindre utslag på statistikken (GBOS & UNICEF 2007, s. 138).

2.4 SKILSMISSE OG GJENGIFTE

Skilsmisse er vanlig i Gambia (Skramstad 2008, s. 90). Der hvor kvinnen tar initiativet til skilsmisse, eller ses som den direkte årsaken til at ektemannen skiller seg fra henne, må brudeprisen gis tilbake, men hvis ektemannen ønsker skilsmisse og kvinnen ikke kan klandres, kan hun og familien beholde brudeprisen (Skramstad 2008, s. 96). Kvinner flytter vanligvis tilbake til foreldrenes husholdning eller til andre slektninger etter skilsmisse.

Det ses på som såpass uvanlig om unge kvinner som er fraskilt (eller enker) ikke gifter seg på nytt, at folk tror det er noe galt fatt (Skramstad 2008, s. 89). Mange fraskilte kvinner føler seg forpliktet til å ta imot ekteskapstilbud for ikke å være en økonomisk byrde for foreldre eller søsken (Skramstad 2008, s. 163-4). Det er på mange måter sosialt stigmatiserende for en kvinne å være barnløs i Gambia, men sosialantropolog Heidi Skramstad finner likevel at det ikke er uvanlig for kvinner som ikke har født barn å få nye ekteskapstilbud etter skilsmisse (2008, s. 231).

Også eldre kvinner som er fraskilt eller enker, gifter seg igjen. Når kvinner over fruktbar alder inngår nye ekteskap er det imidlertid som regel snakk om formalekteskap, hvor de er gift "i navnet". Det er viktig å ha status som gift, og mange er opptatt av å ha en ektemann som kan be for dem når de er døde. Disse kvinnene har ikke ekteskapelig samkvem med ektemennene sine,⁸ og deler heller ikke nødvendigvis husholdning med ham (Bledsoe & Banja 2002, s. 72-3).

2.5 EKTESKAP MELLOM GAMBIERE OG EUROPEERE

Det er ikke uvanlig at gambiere gifter seg med europeere, særlig er ekteskap mellom gambiske menn og europeiske kvinner vanlig, men det er heller ikke uvanlig at gambiske kvinner gifter seg med europeiske menn.

Bacary Tamba i organisasjonen Tostan har opplyst til Landinfo at en ofte ser at familiene til gambiere som gifter seg med europeere er usikre på disse ekteskapene til å begynne med, siden det er vanskelig å forutsi hvordan utlendinger vil forholde seg til den gambiske svigerfamilien sin (møte i Serrekunda, oktober 2010). Han understreket at så lenge utlendinger gift med gambiere viser respekt og oppfører seg skikkelig i møte med svigerfamilien sin, så går det som regel bra. Landinfo tok direkte opp med Tamba om det ble sett på som et brudd med lokale tradisjoner når yngre gambiske menn gifter seg med europeiske kvinner som er en god del eldre enn dem. Tamba bekreftet at det er svært uvanlig at gambiske menn gifter seg med gambiske kvinner som er eldre enn seg, men mente det ville være vanskelig å komme med innvendinger mot slike ekteskap, siden det er allment kjent blant gambiske muslimer at profeten Muhammad var femten år yngre enn sin første hustru Khadija.

Det er Landinfos klare inntrykk at ekteskap mellom gambiere og europeere blir møtt med en stor grad av forståelse og fleksibilitet hos gambiere flest, og at slike ekteskap

⁸ En mann kan dermed være gift "i navnet" med én eller flere kvinner i tillegg til de fire ektefellene han kan ta i henhold til islamsk rett, siden slike ekteskap ses som en god gjerning (Skramstad 2008, s. 35; Bledsoe & Banja 2002, s. 73).

blir sett på som reelle ekteskap, selv om mulighetene slike ekteskap gir til å utvandre og etablere seg i en rik del av verden også er en faktor.

Praktisk sett vil prosessen i forkant av slike ekteskap i liten grad følge gambiske tradisjoner. Hovedårsaken til dette er at gambiske ekteskapstradisjoner, slik de praktiseres i de brede lag av befolkningen, forutsetter at to svigerfamilier er på plass for å forhandle fram og markere en allianse mellom to ektefeller – og mellom familiene deres. Europeere som gifter seg i Gambia har ytterst sjelden familien sin på plass. Dermed vil det praktiske i forkant stort sett ordnes mellom de to som planlegger å gifte seg, og det vil også variere i hvilken grad ekteskapet markeres med fest sammen med svigerfamilien. Det at slike ekteskap i liten grad følger lokale tradisjoner sier lite om hvordan de blir oppfattet av den gambiske ektefellens slekt og omgivelser, siden de sannsynligvis har få forventninger til at europeere skal være opptatt av å følge gambiske skikker, eller i det hele tatt kjenne til dem.

3. JURIDISKE FORHOLD RUNDT EKTESKAP OG SKILSMISSE

3.1 EKTESKAPSLOVGIVNING

Gambiske ekteskap er juridisk regulert i henhold til tre ulike lover. Borgerlige ekteskap skjer i henhold til Civil Marriage Act 1938, kristne ekteskap i henhold til Christian Marriage Act 1862, og tradisjonelle/muslimske ekteskap følger Mohammedan Marriage and Divorce Ordinance 1941.

3.1.1 Minstealder for ekteskap

Lovutreder Cherno Marenah i justisdepartementet opplyste at minstealder for borgerlige ekteskap er 18 år for begge parter. For at et muslimsk ekteskap skal regnes som lovlig inngått aldersmessig, holder det at partene er å regnes som voksne i henhold til islamske rettsprinsipper.⁹ Det er opp til den muslimske domstolen hvor ekteskapet registreres å ta stilling til dette. Marenah var usikker på om det er noen minstealder for kristne ekteskap.

Direktør Fanta Bai Secka i departementet for sosial velferd var på sin side helt klar på at Children's Act 2005 spesifiserer en formell minstealder for ekteskap på 18 år, og det er ikke spesifisert noen unntaksbestemmelser.

3.1.2 Tradisjonelle/muslimske ekteskap

Tradisjonelle ekteskap skjer i henhold til tradisjonene og avtalene de to svigerfamiliene gjør med hverandre. Disse ekteskapene blir ansett for å oppfylle kravene som stilles til muslimske ekteskap, og registreres som det, selv om gambiske

⁹ I henhold til klassisk *shari'a*-rett regnes en som voksen når en har nådd puberteten. Vanligvis blir en regnet som å ha nådd puberteten ved fylte 9 år for jenter og 12 år for gutter (Dahl 1992, s. 63). En rekke muslimske land har likevel spesifisert en minstealder for ekteskap som ligger over dette, men Gambias regelverk for muslimske ekteskap nevner ingen spesifikk minstealder.

ekteskapsskikker delvis skiller seg fra hva som er vanlig blant muslimer andre steder.¹⁰

Ekteskap kan også inngås helt i henhold til klassisk *shari'a*-rett. Da skjer vigselen i en islamsk familiedomstol, hvor ektefellene undertegner skriftlig ekteskapskontrakt i nærvær av vitner og en dommer. Sosialantropologen Heidi Skramstad understreker imidlertid at det er heller uvanlig å inngå ekteskap på denne måten (2008, s. 90 note 57).

3.1.3 Borgerlige ekteskap

Borgerlige ekteskap skjer hos ekteskapsregistraren hos justisdepartementet. Paret må først søke om tillatelse til å inngå ekteskap, som de må dokumentere at begge parter er ugift for å få. Dokumentasjon på dette vil enten være skilsmissemønstre eller en erklæring om at en ikke er gift, bevitnet av notarius publicus. Cherno Marenah i justisdepartementet opplyste at notarius publicus ikke har noen formell plikt til å undersøke om innholdet i erklæringen stemmer med faktiske forhold. Imidlertid vil det sjekkes om noen av partene allerede er registrert som borgerlig gift i ekteskapsregisteret. Etter at tillatelse til ekteskap er gitt, vil paret få satt en dato for vigselen, som skjer med to vitner til stede.

Borgerlige ekteskap er alltid monogame. Menn som er gift borgerlig har formelt ikke adgang til å ta ytterligere ektefeller etter muslimsk tradisjon.

3.1.4 Kristne ekteskap

Kristne ekteskap skjer i kirken. Det er vigslers ansvar å undersøke at partene ikke er gift fra før. Kristne ekteskap er alltid monogame.

3.2 REGISTRERING AV EKTESKAP

Cherno Marenah ved justisdepartementet opplyste at det ikke er påbudt å registrere vigsler som ikke er utført av myndighetene, men at folk oppfordres til å gjøre det, siden de har praktisk nytte av det i forbindelse med eventuell konflikt mellom ektefellene, og i arveoppgjør.

Ifølge hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan kan det ta lang tid før folk på landsbygda registrerer inngåtte ekteskap, men i byene gjør folk det som regel ganske kort tid etter vigsel.

Justisdepartementet utsteder dokumenter som bekrefter en ekteskapsregistrering, et *authentication certificate*, på basis av dokumentasjon for inngått ekteskap.

3.2.1 Registrering av tradisjonelle/muslimske ekteskap

Tradisjonelle ekteskap blir registrert ved islamske familiedomstoler. Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan opplyste at det ikke er obligatorisk å registrere ekteskap

¹⁰ De viktigste avvikene er at bruden ikke er til stede under selve avtaleseremonien når ekteskapet "knyttes" mellom de to svigerfamiliene, at avtalen mellom svigerfamiliene som oftest er muntlig og det derfor ikke skrives ekteskapskontrakt når ekteskapet "knyttes", og at lokal ordning rundt brudepris ikke er helt i tråd med en streng *shari'a*-forståelse av medgiftsbegrepet. Se avsnitt 2.2 ovenfor for mer utfyllende beskrivelse av gambiske tradisjoner rundt ekteskap.

ved noen bestemt familiedomstol, en står fritt til å registrere ekteskap ved hvilken domstol en ønsker. Det finnes ikke noe sentralt register for ekteskap inngått etter muslimsk tradisjon.

Cherno Marenah ved justisdepartementet opplyste at minst én av personene som var til stede ved inngåelsen av den muslimske ekteskapskontrakten må være til stede ved registreringen av et muslimsk ekteskap, siden det er de som kan bevitne at ekteskapskontrakten ble tegnet. Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan opplyste imidlertid at ekteskap også kan registreres av personer som selv ikke var til stede. Ifølge ham er det vanlig at ekteskap registreres av paret selv, fedrene deres, mellommenn som var involvert i ekteskapsforhandlingene mellom ektefellenes familier, eller en annen person paret har gitt myndighet til. Han understreket at det ikke er obligatorisk oppmøte for noen, heller ikke ektefellene selv. Dersom ekteparet også er til stede ved registrering, så undertegner de også registreringsdokumentet.

Landinfo tok opp med hoveddommer Khan om domstolen gjør noen verifisering av opplysningene folk kommer med ved registrering av ekteskap. Han opplyste at systemet bygger på et premiss om tillit, og at en derfor går ut fra at folk oppgir korrekte opplysninger. Derfor undersøker heller ikke domstolen de opplysningene den får oppgitt ved registrering.

3.2.1.1 Innholdet i attest på registrert tradisjonelt/muslimsk ekteskap

Landinfo har erfaring med at utlendingsforvaltningen har spørsmål til hvordan attester på registrert tradisjonelt/muslimsk ekteskap fylles ut, og har følgende kommentarer til noen av rubrikkene på attesten:

Nummeret gjengitt i rubrikk 1 er de tre siste sifrene av nummeret som er påstemplet attesten, pluss året for registreringen. (Det påstemplede nummeret står vanligvis ved siden av våpenskjoldet med tekst *FORM A* under, nesten øverst på attesten.)

Navnene på ektefellene i rubrikk 2 og 4 føres etter islamsk skikk, med fornavn fulgt av fars fornavn og etternavnet.

I rubrikk 6 skal det føres opp om bruden ikke har vært gift tidligere (*spinster*), enke eller fraskilt. Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan opplyste at der hvor det oppgis at bruden er enke eller fraskilt, så må det dokumenteres ved dødsattest for tidligere ektemann eller skilsmissepapirer. Der hvor bruden eller den som registrerer ekteskapet oppgir at bruden ikke tidligere har vært gift, blir hun registrert som *spinster*. Dette må ikke dokumenteres.¹¹

I rubrikk 7 blir det oppgitt om bruden er myndig på vigselstidspunktet.

Navnet på brudens verge (*wali*) gjengis i rubrikk 8. Merk at dette ikke nødvendigvis er brudens far.¹²

¹¹ Landinfo stilte hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan spørsmål om det er mulig at folk oppgir at bruden ikke har vært gift tidligere for å unngå å måtte dokumentere at hun er enke eller fraskilt. Han bekreftet at han ikke kan utelukke at det forekommer, siden folk ofte ikke skaffer seg dokumentasjon på dødsfall eller skilsmisse.

¹² Det er ikke uvanlig at retten til å representere en kvinne rituelt overføres til andre, gjerne i flere ledd (Skramstad 2008, s. 99). Det er den som ender med å representere som blir ført opp i registreringsdokumentet.

Det varierer om rubrikkene 18 til 21 inneholder signaturer, noe som avhenger av om personene var til stede under registreringen. Rubrikkene 21 a-d må imidlertid være utfyllt, selv om vitnene ikke nødvendigvis har signert.

Registreringsdatoen i rubrikk 22 kan ligge lenge etter datoen for undertegning av ekteskapskontrakt (rubrikk 9), siden det ikke er obligatorisk med registrering, og folk derfor gjør det når det passer dem.

3.2.2 Registrering av borgerlige ekteskap

Borgerlige ekteskap blir automatisk registrert i det borgerlige ekteskapsregisteret i forbindelse med at det blir inngått.

3.2.3 Registrering av kristne ekteskap

Kristne ekteskap blir registrert i kirkeboka i menigheten som viet paret. Det finnes ikke noe sentralt register for ekteskap inngått etter kristen tradisjon.

3.3 STEDFORTREDEREKTESKAP

I Gambia er det vanlig at ektefellene selv ikke er til stede når ekteskapskontrakten undertegnes (se del 2.2 ovenfor). Det er viktig å understreke at dette ikke gjør at ekteskapet regnes som et stedfortrederekteskap i Gambia. Bare ekteskap hvor den ene eller begge ektefolkene befinner seg langt unna regnes formelt som stedfortrederekteskap. Stedfortrederekteskap av denne typen er imidlertid tillatt i henhold til islamsk rett.

3.3.1.1 Kan et muslimsk par som giftet seg med stedfortreder(e) gifte seg for andre gang?

Utlendingsforvaltningen har ved flere anledninger tatt kontakt med Landinfo med spørsmål om hvorvidt personer som har inngått ekteskap med stedfortreder i Gambia, mens de selv oppholdt seg utenlands, formelt i henhold til gambisk regelverk kan inngå et nytt ekteskap hvor de selv er til stede.

Landinfo tok dette temaet opp med hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan i oktober 2010. Han opplyste at slike dobbeltekteskap formelt ikke skal være mulige i Gambia, siden muslimske stedfortrederekteskap er juridisk gyldige i landet. Det er ikke noe juridisk hjemmel for at gambiere kan inngå ekteskap én gang til for å ”reparere” et stedfortrederekteskap som ikke danner grunnlag for familieegjenforening i et land som Norge, siden slike stedfortrederekteskap er likestilt med andre ekteskap i Gambia. Formelt sett kan ikke gambiske myndigheter gjøre annet i slike tilfeller enn å bekrefte at stedfortrederekteskapet fortsatt er gyldig etter gambisk rett.

Landinfo presenterte hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan med opplysninger om at gambiske borgere med avslag på familieegjenforening i Norge på bakgrunn av at ekteskapet deres var inngått med stedfortreder har presentert norske utlendingsmyndigheter med dokumentasjon på at de har inngått ekteskap en andre gang i Gambia. Til dette opplyste han at disse ekteskapene i tilfelle har skjedd i strid med gambisk ekteskapsregelverk. Hvis par i denne situasjonen leverer inn en ny

attest på registrert ekteskap med nye opplysninger i, må de ha gitt falske opplysninger til familiedomstolen ved registrering av dette ekteskapet.¹³

3.4 SKILSMISSEREGELVERK

3.4.1 Skilsmisse – borgerlige og kristne ekteskap

Borgerlige ekteskap kan kun oppløses av retten. Ifølge Cherno Marenah i justisdepartementet må én eller flere av følgende betingelser være oppfylt for at retten skal idømme skilsmisse: Utroskap, urimelige handlinger (*unreasonable behaviour*), at en har blitt forlatt av ektefellen (*desertion*), vold eller uforsonlighet mellom ektefellene (*irreconcilable differences*).

Sivile domstoler tar også stilling til skilsmissesaker i ekteskap inngått etter kristne tradisjoner. Domstolen vil da se hen til det regelverket som gjelder innenfor det spesifikke kirkesamfunnet som foretok vigselen.

3.4.2 Skilsmisse – muslimske ekteskap

Den vanligste måten å ta ut skilsmisse på for muslimer i Gambia er at ektemannen gir et brev til kona eller konas verge¹⁴ (*wali*), hvor han erklærer at han skiller seg fra henne. Med mindre kona protesterer, så er dette brevet tilstrekkelig for å dokumentere skilsmisse og registrere den i en muslimsk domstol. Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan opplyste at det ikke er uvanlig på landsbygda at mannen nøyer seg med å uttale muntlig at han skiller seg fra kona si, og at det er nok til at omgivelsene anser dem for å være skilt.¹⁵ Kvinner er forpliktet til å vente med å gifte seg på nytt til 'idda-perioden er ferdig.¹⁶

Kvinner som ønsker skilsmisse fra ektemannen sin må søke det hos domstolen, men kan kun få det på visse avgrensede betingelser (se Schacht 1965, s. 165). Det andre alternativet blir å overtale ektemannen til å ta ut skilsmisse, enten selv eller gjennom andre.

3.5 BARNEFORDELING ETTER SKILSMISSE

3.5.1 Parets felles barn

Domstolen kan ta stilling til hvem som får ansvar og omsorg for et pars felles barn ved skilsmisse. Cherno Marenah i justisdepartementet opplyste at mødre som regel

¹³ I henhold til klassisk *shari'a*-rett har et endelig fraskilt par faktisk heller ikke anledning til å gifte seg med hverandre igjen, med mindre minst én av dem har vært gift med en annen i mellomtida (se Schacht 1965, s. 164).

¹⁴ Strengt tatt er det ektemannen som får rollen som konas verge når hun har inngått ekteskap etter islamsk rettstradisjon. Det at kona regnes å ha en verge i sin egen familie (som regel faren hennes) også etter at hun har inngått ekteskap gjenspeiler lokal tradisjon heller enn islamsk rettspraksis. Det er heller ikke en del av islamsk rettspraksis at en mann erklærer at han skiller seg fra kona si til representanter for hennes familie.

¹⁵ Det er ikke noe formalkrav innenfor islamsk rett at skilsmisse må dokumenteres skriftlig, med mindre domstolen er involvert i oppgjør og barnefordeling.

¹⁶ Hvis hun er gravid på skilsmissetidspunktet, varer 'idda-perioden fram til fødselen. Ellers varer den 3-4 måneder, avhengig av ulike omstendigheter (se Schacht 1965, s. 166 for utdypende opplysninger). Hensikten med 'idda-perioden er å avklare om kvinnen er gravid med sin fraskilte ektemann, slik at det ikke blir usikkerhet rundt farskapet til eventuelle barn.

får omsorgen for jentebarn, mens fedre får omsorg for gutter over 7. Imidlertid er barnas beste det viktigste, i henhold til Children's Act 2005, noe hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan bekrefter. Uansett omsorg og ansvar følger familienavn og etnisitet som hovedregel far. I visse tilfeller vil ansvar og omsorg for barn bli tilkjent en annen person enn en av barnas foreldre, vanligvis en annen nær slektning. Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan understreket at retten ikke vil tilkjenne omsorg for barn til personer som departementet for sosial velferd ikke godkjenner. Han opplyser også at i tilfeller hvor mor blir tilkjent den daglige omsorgen for barn, må far kunne dokumentere overfor retten at dette ikke innebærer tilfredsstillende leveforhold for barna for å få overført den daglige omsorgen.

Direktør Fanta Bai Secka i departementet for sosial velferd bekreftet at de bistår domstolene med å undersøke barns oppvekstforhold der hvor det er nødvendig.

Sosialantropolog Heidi Skramstads erfaring er at barn i praksis ofte blir tatt vare på av mor og mors slekt etter skilsmisse, med mindre far eller fars familie går til retten for å bli tilkjent omsorgen, eller opplyser at de vurderer å gjøre det (2008, s. 143-4).

3.5.2 Fosterbarn

Som ellers i Vest-Afrika, vokser en ganske stor andel barn opp hos fosterforeldre i Gambia, som oftest personer som er i slekt med eller har et nært forhold til en eller begge av barnets biologiske foreldre. Sosialantropolog Heidi Skramstad opplyser at slik overføring av omsorg gjennom fosterbarnsavtaler ofte er individuelle, og at når en kvinne har overtatt omsorgen for et fosterbarn, så tilhører det henne, og barnet blir hos henne hvis hun blir skilt fra ektemannen sin (Skramstad 2008, s. 169).

3.6 REGISTRERING AV SKILSMISSE

I tilfeller hvor domstolen er involvert i et skilsmisseoppgjør, innebærer domsbeslutningen også en registrering av skilsmissen.

Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan opplyste at det ikke er uvanlig at skilsmisser ikke blir registrert. I skilsmisser hvor det ikke er strid om oppgjør rundt brudepris, barnefordeling eller andre praktiske forhold mellom de fraskilte eller svigerfamiliene, ser ikke folk noen grunn til å gå til domstolen, siden alle saken angår i lokalmiljøet er på det rene med de tidligere ektefellenes sivilstatus.

4. TVANGSEKTESKAP

4.1 GRENSEDRAKNING MELLOM ARRANGERTE EKTESKAP OG TVANGSEKTESKAP

I Gambia er en beslutning om ekteskap noe som i svært liten grad bare angår de to individene som gifter seg med hverandre. Som beskrevet i del 2.2 ovenfor, er familiene deres sterkt involvert i prosessen i forkant av et ekteskap, og en persons foreldre og andre eldre slektninger har stor innflytelse på hvem som er aktuelle ekteskapskandidater for vedkommende. Særlig første gang folk gifter seg, så er foreldre og andre foresatte sterkt involvert i valg av ektefelle og forhandlingene som

skjer i forkant. Siden andre enn ektefolkene som regel er tungt involvert i ekteskap, må en kunne si at de fleste ekteskap i en gambisk sammenheng er arrangerte.

Gjennomgående er det slik at jo voksne og mer ressurssterke en er, desto mer innflytelse har en over valg av ektefelle. Videre har menn betydelig mer å si i sakens anledning enn kvinner, men heller ikke menn står nødvendigvis fritt til å bestemme selv. Graden av handlingsrom en person opplever vil være avgjørende for om vedkommende føler seg tvunget inn i et ekteskap han eller hun ikke ønsker. Samtidig vil det variere individuelt hvordan folk oppfatter ellers like forhold, om de mener det er personer eller utenforliggende omstendigheter (for eksempel sosiale normer) som skaper en følelse av mangel på handlingsrom og innflytelse over viktige veivalg i eget liv, og hvor store forventninger de har til å bli hørt i sakens anledning.

Bacary Tamba i Tostan, en organisasjon med fokus på blant annet tvangsekteskap, har opplyst til Landinfo at det finnes en rekke årsaker til at foreldre og foresatte har sterke interesser av å ha stor innflytelse på valg av ektefelle, særlig for jenter og unge kvinner som gifter seg for første gang (møte i Serrekunda 8. oktober 2010). Kontroll med svigersønnens bakgrunn er viktig, for mange er opptatt av at døtrene deres skal gifte seg med noen fra samme etniske gruppe og med samme kastetilhørighet.¹⁷ Videre ønsker mange foreldre å få giftet bort døtrene sine ganske tidlig, for å unngå at de blir gravide før de er gift, noe som ikke er bra for familiens omdømme. Jenters foresatte kan også ta økonomiske faktorer med i betraktning – å gifte bort en datter til en mektig og rik mann innebærer ofte en bra medgift, og å få en svigersønn med stor innflytelse i lokalsamfunnet, er noe som vil kunne komme svigerfamilien hans til gode på mange ulike måter.

4.2 OMFANG AV TVANGSEKTESKAP

Det er bortimot umulig å si noe om utbredelsen av tvangsekteskap. For det første er det svært vanskelig å trekke noe klart skille mellom arrangerte ekteskap og tvangsekteskap, og for det andre er det ingen som har gjort noen kvantitative undersøkelser av dette. Alle kilder Landinfo var i møter med i Gambia i oktober 2010 bekrefter imidlertid at tvangsekteskap ikke er uvanlig.

4.3 HVEM UTSETTES FOR TVANGSEKTESKAP?

Det er først og fremst fattige jenter på landsbygda, tidlig eller i midten av tenårene, med lav eller ingen utdanning, som utsettes for tvangsekteskap. Jo mer utdanning hun har, jo mer utdanning foreldrene hennes har, jo mer "moderne", "urbane" verdier og ambisjoner foreldrene hennes har, og jo bedre økonomisk situasjon foreldrene hennes har, desto mindre sannsynlig er det at en jente blir tvunget inn i ekteskap med en mann hun ikke ønsker. Dette kommer blant annet av at ressurssterke jenter og unge kvinner blir sett på som mindre servile og medgjørlike, og det er vanskeligere å beordre dem til husarbeid og arbeid i landbruket. Bacary Tamba i Tostan mente skolegang er en viktigere faktor enn alder, siden jenter og

¹⁷ Mange etniske grupper i Sahel-beltet er inndelt i kaster, som gjerne følger yrkesmessig tilhørighet. Kastene er tradisjonelt endogame, det vil si at medlemmene i en gitt kaste gifter seg innad i kasten. Ekteskap mellom personer av ulik kaste forekommer, men er fortsatt kontroversielt, selv i urbane strøk (Dial 2008, s. 71). Kastesystemet er viktig i de etniske gruppene wolof, fula, tukulor, serer og mandinka, mens jola ikke har et slikt kastesystem (Dial 2008, s. 35). Kastetilhørigheten fremgår ofte av folks etternavn. (Kilden omtaler forhold i Senegal, men er like relevant for Gambia.)

unge kvinner som har gått på skole er mer bevisste sine egne rettigheter, og foreldre/foresatte med utdannelse også er bedre bevisstgjort om at en må lytte til hva barna selv ønsker.

Birima Fall i Tostan Senegal påpekte at etnisitet også har betydning. Ifølge ham er tvangsekteskap ganske utbredt blant de etniske gruppene fula, serahule/soninke og mandinka, mens det er mer uvanlig blant wolof, jola og serer (møte i Dakar 28. september 2010). Særlig for fula-befolkningen underbygges dette av tallene for tidlige ekteskap, som ligger en hel del høyere for kvinner med fula-bakgrunn enn for andre grupper (GBOS & UNICEF 2007, s. 138; se full oversikt i del 2.2 ovenfor).

Menn har generelt sett et videre handlingsrom enn kvinner, men også menn kan oppleve å ha lite innflytelse på når de skal inngå ekteskap, og hvem de gifter seg med, i hvert fall på landsbygda. I en gambisk kontekst er det en sterk forventning til at menn skal gifte seg med en jente fra sin mors slekt når han gifter seg for første gang (Bledsoe & Banja 2002, s. 71), mens han står betydelig friere i valget av ektefelle ved senere ekteskap. Bacary Tamba i Tostan understreket at det særlig kan være begrenset hvilken innflytelse menn har på tidspunktet for første ekteskap. Særlig på landsbygda vil ofte en ung manns mor være opptatt av å få en eller flere sønner gift, fordi svigerdøtre innebærer en avlastning for henne selv og eventuelle medhustruer. Ikke minst kan dette skje i forbindelse med at en ung manns søstre blir giftet bort, siden husholdningen med det mister deres arbeidsinnsats til svigerfamiliene deres.

4.4 HVA KAN KVINNER GJØRE FOR Å UNNGÅ TVANGSEKTESKAP?

4.4.1 Bruk av nettverk for å påvirke beslutning om ekteskap

Ifølge Bacary Tamba i Tostan er det delvis begrenset hva en jente eller ung kvinne kan foreta seg hvis hun ikke ønsker å gifte seg med en mann foreldre eller foresatte har pekt ut for henne, siden det blir sett på som svært frekt å motsi sine foreldre (særlig far) eller kritisere beslutningene deres åpent.¹⁸ Jenter som opponerer risikerer å bli kastet ut hjemmefra, og det kan også få konsekvenser for mødrene deres, som må ta ansvaret for ikke å ha oppdratt dem ordentlig.

Heller enn å direkte utfordre far eller andre foresatte, forklarte Tamba at en jente i en slik situasjon vanligvis vil forsøke å ta opp problemet med en voksen slektning hun har stor tillit til, og be vedkommende om hjelp til å påvirke far og andre foresatte. Det forekommer også at jenter på landsbygda rømmer til slektninger i byen, for å få hjelp. I noen tilfeller blir jenter gravide med en kjæreste med hensikt, i håp om at hun da vil få gifte seg med ham i stedet for den far eller foresatte har pekt ut til henne, men Tamba understreker at det på ingen måte er sikkert at de får gifte seg med kjæresten likevel.

Tamba opplyste at jenter også kan henvende seg til imamen på stedet, politiet eller andre innflytelsesrike personer. Han understreket at det nå til dags ikke blir regnet som respektløst at en jente ber slektninger eller andre med innflytelse om å gripe inn og tale hennes sak overfor en sta, konservativ far.

¹⁸ Sosialantropolog Heidi Skramstad understreker at lydlighet og respekt for foreldre og andre eldre er en veldig viktig del av oppdragelsen av jenter i Gambia (2008, s. 51).

I tilfeller hvor jenter forsøker å stå imot eller påvirke valget av ektefelle, er det ikke mulig å si noe generelt om hva slags resultat det får. Hun kan oppleve alt fra total avvisning av innsigelsene sine, til at innvendingene hennes blir tatt på alvor, og enten fører til at en finner en form for kompromissløsning, eller at hun slipper å gifte seg med akkurat den mannen. I tilfeller hvor jenter stikker av eller nekter å gå gjennom ekteskapsseremonien, har de sannsynligvis forventning om å få støtte fra andre i nettverket sitt, som kan hjelpe dem å stå imot de familiemedlemmene som har inngått avtale på deres vegne, eventuelt gi dem praktisk hjelp med å etablere seg et annet sted eller ta dem inn i sin egen husholdning.

4.4.2 Myndighetenes bistand

Gambia har ikke noe konkret lovverk mot tvangsekteskap. Hoveddommer Alh. Momodou Lamin Khan opplyste imidlertid at det er et udiskutabelt krav innenfor islamsk rett at det må være en gjensidig forståelse mellom de to som inngår ekteskap. Der den ene part ikke har gitt samtykke, er ekteskapet ikke gyldig i henhold til *shari'a*-retten.

Hoveddommer Khan bekreftet at familiedomstolene behandler mulige tvangsekteskapssaker fra tid til annen. Noen ganger er det paret selv som tar kontakt med domstolen, andre ganger skjer det gjennom andre. Retten undersøker så alderen på paret, og om den kvinnelige ektefellen faktisk var klar over at det ble tegnet ekteskapskontrakt på hennes vegne. I tilfeller hvor hun ikke har samtykket, eller er for ung, annulleres så ekteskapet.

Som nevnt i del 3.1.1, inneholder Children's Act 2005 dessuten en formell minstealder for ekteskap på 18 år, som ikke åpner for unntak. Siden de aller fleste tvangsekteskap involverer jenter under 18, er det grunn til å tro at også Children's Act 2005 kan være et juridisk instrument i slike saker. Haddy Touray i organisasjonen Gamcotrap har opplyst til Landinfo at alle politistasjoner skal ha en tjenestemann/-kvinne med ansvar for barns rettigheter, en såkalt Child Protection Unit. Hun kjenner til at politi har grepet inn i tvangsekteskapssaker på bakgrunn av at jenta som skulle giftes bort var mindreårig.

4.4.3 Ikke-statlige organisasjoner

Det finnes flere ikke-statlige organisasjoner i Gambia som arbeider mot tradisjoner og skikker som er i strid med menneskerettighetene. To av organisasjonene som har fokus på jenters og kvinners rettigheter er Gamcotrap og Tostan. Begge disse organisasjonene har særlig fokus på tvangsekteskap og barneekteskap, og kjønnslemlestelse. I møter med Landinfo i oktober 2010 opplyste representanter for begge at de først og fremst arbeider med å bevisstgjøre og heve kunnskapsnivået hos befolkningen rundt skadevirkningene av kjønnslemlestelse og for tidlige ekteskap hvor jenter og kvinner har liten innflytelse på valg av ektefelle. Arbeidet er rettet mot jenter og kvinner som er i faresonen for å bli utsatt for tvangsekteskap og kjønnslemlestelse for å bevisstgjøre dem om egne rettigheter, men også mot opplysning i samfunnet rundt dem, ikke minst dem som utsetter jenter og kvinner for disse skikkene.

Verken Gamcotrap eller Tostan driver noe krisesenter eller mottak for jenter og kvinner som frykter tvang eller kjønnslemlestelse. Begge organisasjoner opplyser

imidlertid at de får henvendelser fra jenter og kvinner som er i en slik situasjon, og at de forsøker å bedre situasjonen deres gjennom megling. Med megling menes det at en eller flere representanter for organisasjonen aktivt forsøker å påvirke jentas foreldre og foresatte til å velge en løsning som ligger tettere opp til hva jenta selv ønsker, gjennom å bevisstgjøre dem om skadevirkninger av å tvinge fram en beslutning mot jentas interesser, og om hvilke rettigheter hun har – både ut fra lokalt lovverk og i henhold til menneskerettighetene og FNs barnekonvensjon. Bacary Tamba i Tostan var imidlertid veldig klar på at Tostan alltid forsøker å unngå en situasjon hvor det ender med brudd mellom jenter/unge kvinner og foreldrene deres, siden det å ha tilgang til familienettverket sitt er svært viktig i en vestafrikansk sammenheng.

5. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Bledsoe, Caroline H. & Banja, Fatoumatta (2002). *Contingent lives – fertility, time, and aging in West Africa*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dial, Fatou Binetou (2008). *Mariage et divorce à Dakar. Itinéraires féminins*. Paris: Karthala.
- GBOS & UNICEF, dvs. Gambia Bureau of Statistics & UNICEF (2007). *The Gambia multiple indicator cluster survey 2005/2006 report*. Banjul: GBOS. Tilgjengelig fra http://www.gbos.gm/images/stories/downloads/surveys/mics_3_final_report.pdf [lastet ned 15. mars 2011]
- Kiil, Mona Anita (2009). *Å bevege seg med tiden – en studie av polygynier i Gambia* [masteroppgave]. Tromsø: Universitetet i Tromsø, institutt for sosialantropologi. Tilgjengelig fra <http://www.ub.uit.no/munin/bitstream/handle/10037/2338/thesis.pdf?sequence=1> [lastet ned 15. mars 2011]
- Landinfo (2011, 13. januar). *Senegal: Ekteskap, tvangsekteskap og skilsmisse*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/1518/1/1518_1.pdf [lastet ned 15. mars 2011]
- An-Na'im, Abdullahi A. (2002). *Islamic family law in a changing world – A global resource book*. London: Zed Books.
- Schacht, Joseph (1965). *An introduction to Islamic law*. Oxford: Clarendon Press.
- Skramstad, Heidi (2008, mars). *Making and managing femaleness, fertility and motherhood within an urban Gambian area*. Universitetet i Bergen: Institutt for sosialantropologi. Tilgjengelig fra https://bora.uib.no/bitstream/1956/2737/1/Dr.Avh._Heidi_Skramstad.pdf [lastet ned 15. mars 2011]

Muntlige kilder

- Banjul Principal Court, ved hoveddommer (*principal cadi*) Alh. Momodou Lamin Khan og notarius publicus (*commissioner oath and affidavit*) for Serrekunda Muhammad A. Jaiteh. Møte i Banjul, 4. oktober 2010.
- Departementet for sosial velferd, ved direktør Fanta Bai Secka. Møte i Banjul, 5. oktober 2010.
- Gamcotrap, dvs. The Gambia Committee on Traditional Practices Affecting the Health of Women and Children, ved feltkoordinator Haddy Touray. Møte i Serrekunda, 7. oktober 2010.
- Justisdepartementet, ved lovutreder (*legislative draftsperson*) Cherno Marenah. Møte i Banjul, 4. oktober 2010.

- Tostan Gambia, ved nasjonal prosjektkoordinator Bacary Tamba. Møte i Serrekunda, 8. oktober 2010.
- Tostan Senegal, ved internasjonal programansvarlig Birima Fall. Tostan International, ved koordinator Cody Donahue og direktør Molly Melching. Møter i Dakar, 28. og 29. september 2010.